

CZU: 373.3:808.5

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4888844>

COMPOZIȚIA ȘCOLARĂ – DIMENSIUNE OPERAȚIONALĂ A PROCESULUI DE DEZVOLTARE A EXPRESIVITĂȚII VORBIRII ELEVILOR DIN CLASELE PRIMARE

Tatiana-Irina IANA

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

În articol este abordată compoziția școlară ca dimensiune operațională a procesului de dezvoltare a expresivității vorbirii elevilor din clasele primare. Mai întâi, sunt evidențiate resursele de expresivitate pe care le folosește profesorul în demersul didactic. În continuare este descrisă tehnica elaborării unei compuneri: definiție, scop, importanță, subiectele compoziției, documentare, elocuțiune. Sunt prezentate tipurile de compuneri practicabile în școală, fiind exemplificat unul dintre ele – descrierea. În încheiere, accentul se pune pe importanța evaluării compunerilor și pe analiza nivelului expresiv al textului, prin raportarea la calitățile expresivității.

Cuvinte-cheie: *expresivitate, resurse de dezvoltare a expresivității vorbirii, compunere, scop, tehnica elaborării, clasificarea compunerilor, descriere, evaluarea activităților de creație.*

SCHOOL COMPOSITION – OPERATIONAL DIMENSION OF SPEECH EXPRESSIVENESS DEVELOPMENT PROCESS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

The article refers to the school composition, the operational dimension of the speech expressiveness development process in primary school students. First, the resources of expressiveness that the teacher uses in the didactic approach are highlighted. Next, I describe the composition writing technique based on the definition, purpose, importance, the subjects of the composition, documentation, and eloquence. I present the types of compositions practiced in school and I exemplify one of them, i.e. the description. In conclusion I focus on the role of evaluating compositions and analysing the expressive level of the text with reference to the qualities of expressiveness.

Keywords: *expressiveness, resources for developing speech expressiveness, composition, purpose, development technique, classification of compositions, description, evaluation of creative activities.*

Introducere

Vorbirea expresivă a devenit o valoare integrativă a eficienței comunicării prin activități de creație literară. Dezvoltarea expresivității vorbirii elevilor din clasele primare este un proces continuu și deschis. Profesorul valorifică resursele de expresivitate, având în vedere cele patru niveluri ale limbii române: a) nivelul structurii fonetice: onomatopee, derivate din onomatopee, aliterații, armonie imitativă, ritm, pauză, debit (rapid-lent); b) nivelul structurii lexico-semantice: valorificarea sectoarelor vocabularului: arhaisme, neologisme, regionalisme, expresii populare, argou, jargon; valori expresive ale categoriilor semantice: sinonime, antonime, omonime, derivate cu sufixe și prefixe, locuțiuni; folosirea mijloacelor de expresie figurată: metafora, personificarea; folosirea epitetului, comparației, hiperbolei; folosirea umorului și a satirei; c) nivelul structurii gramaticale (morfologice și sintactice): gradul de frecvență a unor categorii gramaticale (substantive, adjective, verbe); utilizarea unor semnificații, valori stilistice deosebite ale categoriilor gramaticale; topica directă, indirectă, inversiunea, paranteze, digresiuni, elipsă, coordonare, subordonare (la nivel sintactic); d) nivelul contextului cu înțeles complet: vorbire directă, indirectă, indirect liberă; mijloace cu funcție arhitectonică: repetiție, antiteză, enumerație, întrebare și răspuns; dialog, narațiune, descriere [1]. Expresivitatea vorbirii nu poate fi limitată la mijloacele fonetice. Tot așa de importante sunt mijloacele lexicale. Comunicarea orală și scrisă este expresivă prin repertoriul cuvintelor uzitate, dar mai ales prin alegerea lor adecvată. Este important ca în comunicare înțelesul exact să fie cât mai adecvat situației, deci cât mai concret. Figurile de stil ajută și ele expresivitatea: îmbogățesc și amplifică forța de sugestie a sintagmelor și concretizează valoarea lor. Fiecare parte de vorbire creează o anumită expresivitate comunicării orale și scrise prin frecvența utilizării lor în vorbire, sub aspect lexical și semantic, prin valoarea stilistică pe care o dobândesc în procesul vorbirii. Toate aceste resurse construiesc compoziția școlară/compunerea, expresie a interferării cunoștințelor de limbă, literatură și cultură generală, activitate de creație literară completă și complexă, dimensiune operațională a procesului de dezvoltare la elevii din clasele primare a expresivității vorbirii. Așadar, compoziția școlară/compunerea este mijlocul eficient de exemplificare și confirmare a dezvoltării expresivității vorbirii elevilor.

Tehnica elaborării unei compuneri

O compoziție (sau compunere) este o comunicare verbală fixată spațial (optic, acustic sau în orice alt mod). Trebuie eliminată prejudecata că prin „compunere” s-ar putea înțelege numai ceea ce e comunicat în scris. Putem defini „compunerea” ca fiind un text care structurează un mesaj ce poate fi emis și perceput oral sau prin scris, adică prin semnale acustice sau vizuale, fixate spațial (prin vibrațiile aerului sau prin semne grafice). După Dressler și Beaugrande, textul este o ocurență (apariție, manifestare) care satisface mai multe standarde de textualitate: coeziune (trimite la un sens global); coerență (necesitatea relaționării elementelor componente); intenționalitate (dorința emițătorului de a fi înțeles într-un anume fel); acceptabilitate (utilizarea setului de convenții acceptat la un moment dat); informativitate (să transmită, efectiv, o informație); situaționalitate (să se adecveze circumstanțelor socioculturale); intertextualitate (relația de co-prezență între două sau mai multe texte, asimilarea mai multor texte) [2]. Așadar, compunerea (textul) este un ansamblu frastic interrelațional, caracterizat de continuitatea și stabilitatea sensului. În accepția didactică, prin compoziție (compunere) se mai înțelege și exercițiul de formare și dezvoltare a priceperilor și deprinderilor de a alcătui comunicări orale și scrise, care să satisfacă standardele de textualizare menționate mai înainte, cu alte cuvinte, exerciții de dezvoltare a exprimării elevilor și de manifestare a expresivității vorbirii [3].

Scopul exercițiilor de compunere practicate în școală reiese din cele menționate anterior: formarea și cultivarea exprimării elevilor, pentru a corespunde cerințelor impuse de folosirea corectă a limbii literare, pentru comunicarea observațiilor, gândurilor, stărilor sufletești, în relație cu viața, ambianța socioculturală. *Importanța* e determinată de scopul general urmărit de învățământul actual: cultivarea unui profil intelectual, moral, complet al omului, capabil de o integrare rapidă în viața socială. Compunerile contribuie hotărâtor la cultivarea și cizelarea spiritului. În ceea ce privește *locul* compunerilor în învățământ, având în vedere importanța și scopul lor, programa școlară le acordă un spațiu larg, prevăzând (începând cu ciclul primar, continuând cu ciclul gimnazial, până la cel liceal, inclusiv) însușirea diferitor tipuri, de la rezumat până la eseul publicistic (curriculum național).

Tehnica elaborării compunerilor presupune o serie complexă de activități pregătitoare fundamentale, ca o condiție *sine qua non* a formării deprinderilor de a compune, și anume: însușirea temeinică a limbii române; dezvoltarea capacităților de a observa mediul ambient și de a formula aceste observații; însușirea tehnicii lecturii diferitor tipuri de cărți: științifice, literar-artistice [4]. În strânsă corelare cu activitățile pregătitoare menționate, tehnica elaborării propriu-zise se referă la: alegerea subiectelor, dispunerea ideilor într-un plan și realizarea elocuțiunii.

Introducerea elevilor în tehnica elaborării de compuneri este un proces îndelungat și impune respectarea unei cerințe capitale: subiectele/temele să fie cât mai variate și mai atractive, pentru a stârni interesul elevilor și pentru a fi efectuate cu plăcere. Încă se mai adoptă o atitudine formală față de activitățile implicate în practicarea exercițiilor de compunere. Se formulează aceleași și aceleași subiecte: Prima zi de școală; În vacanță; Învățătoarea mea; Colegul meu de bancă etc., dar elevii nu sunt puși în situația de a comunica ceva coerent, simplu și inteligibil despre viața lor cotidiană. Sugerez câteva subiecte legate de viață: Arătați ce influență a avut asupra voastră unul dintre părinți, colegi, prieteni; Povestiți cu ce prilej ați simțit admirație puternică pentru o persoană plină de curaj; Descrieți atitudinea unui meșteșugar, gesturile, tehnica și vocabularul folosit în efectuarea muncii sale; Compuneți o povestire după un proverb; Expuneti-vă impresiile în fața unui monument (clădire, statuie etc.); Exprimați ce ați simțit în fața unui peisaj; Compuneți o povestire plecând de la un zgomot neașteptat auzit în plină noapte; Relatați un vis; Faceți portretul unei păsări/animal, personificând; Descrieți o scenă în timpul unei ploi torențiale sau în fața unui foc. Formularea subiectului unei compuneri trebuie să fie simplă și clară. Odată formulat, subiectul trebuie bine analizat, pentru a surprinde ce anume solicită și, în cele comunicate, „să fim în subiect”, folosind mijloacele de expresie adecvate. Operația presupune: verificarea sensului literal/figurat, sublinierea cuvintelor și expresiilor-cheie din el care indică pista de urmărit. Practica elaborării unei compuneri impune ca elevii să fie instruiți în a-și aduna, consemna și păstra cunoștințele obținute prin studiul limbii, al literaturii, al celorlalte discipline școlare și prin observațiile lor privind natura, societatea, viața, prin folosirea unor mijloace tehnice (fișe bibliografice, extrase din cărți, note de studiu etc.), auxiliare de preț ale muncii intelectuale. În acest sens, ei se documentează, își caută ideile pe care le vor comunica în compuneri. Ideile, faptele, exemplele adunate prin activitatea de documentare trebuie să le subordoneze unei viziuni personale, care e calea prin care se interoghează realitatea și prin care se filtrează răspunsurile. Elevii înțeleg că valorificarea experienței personale constituie o sursă nepuizabilă de

documentare pentru orice tip de subiect, dar mai ales pentru acelea care se bazează pe observarea mediului ambiant și pentru compozițiile creatoare, care solicită din plin imaginația. De precizat că prin cuvântul „creator” nu se înțelege doar talentul de a construi universuri ficționale ca în artă, ci, în general, o serie de factori structuranti, ca: fluiditatea (verbal, ideatională, asociativă, expresivă; rapiditatea și ingeniozitatea gândirii și expresiei); flexibilitatea gândirii (capacitatea de adaptare rapidă a gândirii la situațiile noi); sensibilitatea față de probleme; capacitatea de redefinire și capacitatea de sinteză [5].

Pentru ca elevii să se deprindă cu tehnica documentării se organizează activități curriculare speciale (informale, formale și nonformale) ori de câte ori este cazul, în care elevii și profesorul se antrenează în activitatea de colectare a cunoștințelor, faptelor, ideilor, pe anumite subiecte, folosind ca punct de pornire lecturile și observațiile personale asupra existenței.

Treptat-treptat, elevii sunt introduși în tehnica metamorfozării ideilor, faptelor, exemplelor, observațiilor într-un discurs, adică gândire sesizabilă prin cuvinte. Exercițiul compunerii este unul prin care gândirea și sensibilitatea elevilor se autoclarifică, devin „întru” ceva. Elocuțiunea se manifestă redactată/scrișă și orală/vorbită. Ambele forme de manifestare trebuie să respecte, riguros, regulile sistemului limbii, însușite de elevi la lecțiile de acest fel. Expunerea orală impune și câteva cerințe speciale: o dicție corectă, care să faciliteze percepția enunțurilor sub aspect acustic; supravegherea debitului verbal; apelul la un „joc de scenă” adecvat (mimică, gesturi etc.); adaptarea la dispoziția și reacțiile ascultătorilor; adeziunea afectivă și o nuanțată marcare a ei; forță persuasivă [6].

Clasificarea compozițiilor școlare din învățământul primar se face: a) după texte literare: planul de idei; rezumatul; povestirea; transformarea vorbirii directe în vorbire indirectă și invers; b) după modelul de expunere predominant: compuneri narative; compuneri tip descriere, portret; compuneri cu dialog; compuneri complexe care implică toate modurile de expunere; c) după stilurile funcționale: stilul științific – narațiunea științifică, descrierea științifică; stilul colocvial de corespondență – biletul, e-mail-ul, cartea poștală ilustrată, scrisoarea; stilul publicistic – interviul; stilul artistic – compuneri libere „creative” pe diverse teme, în diferite modalități de abordare: după imagini, după plan, cu început dat; cu cuvinte „anexă” (de sprijin); din imaginație [7].

Descrierea este un mod de comunicare prin care se prezintă, se exprimă trăsăturile particulare ale unui obiect, fenomen, aspect din natură sau ale unei persoane. Descrierile cu caracter științific pot prezenta: un peisaj amplu, un detaliu de peisaj; un cadru interior; un fenomen natural văzut în toată desfășurarea lui sau într-un moment al desfășurării; un obiect căruia i se descrie aspectul și i se explică utilitatea; un personaj căruia i se prezintă aspectul fizic și trăsăturile morale. Elevii le întâlnesc la lecțiile de geografie, științe, istorie. Descrierea artistică trebuie să surprindă și să sugereze imagini artistice: imagini vizuale, imagini auditive, imagini olfactive, imagini de mișcare. Sub aspect stilistic au frecvență substantivele, adjectivele și figurile de stil care dau expresivitate descrierii. Elevii întâlnesc descrieri artistice în versuri și în proză. Majoritatea textelor narative conțin secvențe descriptive, alături de cele dialogate. Receptarea textului descriptiv presupune parcurgerea mai multor etape: lectura expresivă a textului; explicarea cuvintelor și expresiilor artistice, introducerea lor în contexte noi; delimitarea fragmentelor logice – tablourilor; povestirea orală a fragmentelor și formularea planului simplu de idei ca titluri date tablourilor; repovestirea textului descriptiv, accent pe folosirea expresiilor artistice ale autorului; crearea unei expuneri-descrieri asemănătoare. Printr-o receptare, înțelegere și analiză corectă a operei literare se poate forma și dezvolta exprimarea corectă, coerentă și expresivă la micii școlari, care pot fi educați în spiritul dragostei pentru limba română, astfel încât să-i poată gusta, încă de la această vârstă, savoarea, frumusețea, bogăția semantică, nenumăratele posibilități de exprimare corectă a ideilor, gândurilor și sentimentelor. Formarea capacității elevilor de a descrie stimulează gândirea originală, creativă, capacitatea de a comunica observații personale, impresii, păreri personale. Cadru didactic corectează și îndrumă permanent expunerile elevilor. El sugerează exprimarea în propoziții și fraze expresive a celor amintite, observate sau imaginate; utilizarea multor adjective și cuvinte cu sens figurat care dau expresivitate textului; realizarea unei descrieri precise, amănunțite a aspectelor caracteristice. Caracterizarea unei persoane se realizează prin observarea atentă a acesteia; fixarea elementelor esențiale care o definesc; exprimarea caracterizării persoanei printr-o comunicare expresivă, respectând ordinea sugerată de reperele stabilite anterior. Teme sugerate pentru descrieri: Prima ninsoare; Omul de zăpadă; Ghiocelul; La mare; Pe cărări de munte; Un prieten credincios; Clasa viitorului; Călător prin Cosmos; De vorbă cu un extraterestru; Lumea din adâncuri etc.

Concluzii

Funcționalitatea practică a activităților de creație literară este aproape nulă, dacă profesorul nu le organizează în sistem și, mai ales, dacă nu le controlează, nu le corectează cu atenție, nu le discută împreună cu elevii și nu le evaluează. Am constatat că elevii știu să răspundă, oral, mai mult sau mai puțin corect, la întrebări privind cunoștințele de limbă, de literatură, teorie literară etc., dar când le corectez caietele, descopăr că exprimarea lor este plină de greșeli (de organizare a ideilor, de logică a argumentației, de ortografie, de așezare în pagină a textului). Corectarea este importantă pentru că are rolul de întărire sau de sancționare a rezultatelor învățării. Sunt trei modalități importante de corectare: corectarea de către profesor; corectarea prin activitatea independentă a elevului; corectarea prin dialog cu clasa. Discutarea compunerii duce la conștientizarea operațiilor implicate în procesul elaborării unui text. Importanța evaluării este dată de funcțiile ei: constatativă, educativă, selectivă. Operația impune și ea cerințe: să fie făcută consecvent și sistematic; să fie subordonată scopului general de optimizare a exprimării elevilor în strânsă legătură cu obiective ca dezvoltarea spiritului de observație, a gândirii, imaginației, a orizontului cultural; să se bazeze pe o anumită plasticitate afectiv-intelectivă din partea profesorului (pentru evitarea unor efecte anxiogene etc.). Folosesc ca modalități de apreciere: modalitatea impresiei generale; modalitatea scârilor de specimene; modalitatea analitică; modalitatea determinării frecvențelor [8]. Expresivitatea textului poate fi evaluată prin raportarea la calitățile acesteia: respectarea tonului fundamental al textului (nativ – basmul; conversațional – fabula, dialogul; meditative – meditația; solemn – imnul, oda); respectarea pauzelor de durată, marcate de virgulă, punct, punct și virgulă; respectarea accentului logic; utilizarea figurilor artistice în exprimare; inserarea în text a maximelelor, proverbelor, zicătorilor etc. Abordarea expresivă atribuie scrierii valoare de activitate esențială în procesul de dezvoltare la elevii din clasele primare a expresivității vorbirii. Prin intermediul acestei perspective didactice integrează problematica subiectului, a celui care scrie și precizează specificul redactării în termeni de act prin excelență creativ. Activitățile didactice situate sub incidența perspectivei expresive sunt cele care vizează producerea de text literar/compoziție școlară/compunere. Accentele cad asupra cizelării funcției expresive/personale și poetice a limbajului, iar strategiile de construcție impun renunțarea la modelul linear, reprezentat de cele patru etape consecutive.

Referințe:

1. BARBU, M. *Metodica predării limbii și literaturii române – învățământ primar*. Craiova: Editura „Gheorghe Alexandru”, 2003, p.190-224.
2. CORNEA, P. *Introducere în teoria lecturii*. București: Minerva, 1988.
3. CRISTEA, S. *Dicționar de pedagogie*. Chișinău-București: Litera Internațional, 2000.
4. PARFENE, C. *Compoziția în școală*. Ediția a II-a. Iași: Moldova, 1996.
5. BEUADOT, A. *La créativité à l'école*, Paris: P.U.F., 2016, p.66-68.
6. PARFENE, C. *Metodica studierii limbii și literaturii române în școală*. Iași: POLIROM, 1999, p.155.
7. NUȚĂ, S. *Metodica predării limbii române în clasele primare*. București: Aramis, 2002, p.377-378.
8. PAMFIL, A. *Limba și literatura română în școala primară. Perspective complementare*. Pitești: Paralela 45, 2009, p.174-175.

Date despre autor:

Tatiana-Irina IANA, doctorandă, Școala doctorală *Științe ale Educației*, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău; profesor pentru învățământ primar la Școala Gimnazială „Nicolae Iorga” Slatina, Olt (România).

E-mail: tatianaiana@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-2540-8753

Prezentat la 06.01.2021